

Borre

Alle illustrationer
kan forstørres

Skemanummer:	7
Betegnelse:	Borre
Kategori:	Bebyggelsesmønstre
Registreringsdato:	December 2004
Registrator:	Erica Heyckendorff, Berings Tegnestue

Kort over bebygget struktur

Input: terrænformer - rumdefinerende elementer - homogene forløb - grænser - fixpunkter - kig

Som det fremgår kortlægges og beskrives kun selve Borre arkitektonisk, idet byen fremstår som et afgrænset hele.

Topografisk undersøgelse

Input: topografiske forhold - udnyttede landskabstræk - byprofil/silhuet - grænse mellem byrum og land - grænse til vand

Sømosen har siden stenalderensænkningen skiftesvis været saltvandsfjord og ferskvandssø. Den sidste fjordperiode faldt sammen med middelalderen, men i 1580 lukkedes fjorden helt af tangen i nord, og fjorden voksede til som mose. I fjorden var tre øer Søbjerg, Østerborgøen (Borre by), Holme og nogle småholme, og endnu i 1800-tallet kunne man sejle ind til Søbjerg, se kortet fra 1835. Stormfloder har brudt tangen flere gange, sidst i 1872, hvor vandet nåede op til Borre by. Indenfor byen, ligger kirken på en lokal bakke, som landsbygaden stiger op mod, både fra vest og øst. Set fra syd danner moselandskabet et fladt landskab foran den opadstræbende, men arkitektonisk "tunge" kirke. Nørreby og Sønderby bevæger sig bebyggelsesmæssigt – som navnene antyder - vinkelret på hovedretningen øst-vest, og fra disse byer oplever man ligeledes Borre bys bagside.

Nørre-/Sønderby opleves som et hele, selvom den befærdede Klintevej, også i dag, er et kraftigt adskillende element. Bebyggelsen opleves umiddelbart som første del af Borre; der skal et trænet øjet til for at se, at der er tale om to enheder: et ophold (forårsaget af blød undergrund) i den forholdsvis unge bebyggelse langs Klintevej, med kig til landskabet omkring i begge retninger, adskiller de to byformationer.

Nørre-/Sønderby ligger som en forpost for Borre, på vej op ad bakken, vest for. Herfra kan man skue ud over den skål i landskabet, som Sømosen udgør, med bebyggelsen beliggende med et fortættet bycentrum omkring kirken, markeret af kirketårnet.

Efter byen, længere mod syd, ligger Nyborre, men denne landsby er sit eget hele, adskilt fra selve Borre af et åbent stykke med mark og beplantning samt åen. Nyborre

forekommer således som en udpost i modsætning til den tættere, bebyggelsesmæssige relation mellem Borre og Nørre-/Sønderby.

Vejen øst ud ad byen mod Sukkerfabrikkens saftstation.

Historisk analyse

Input: Historisk byplan - matrikelstruktur - byudviklingsområder - funktionelt bymønster - gadestruktur - byrumsenheder

Borre nævnes år 1180, men er da kun betegnelsen for en kongsgård, som man ikke har fundet spor af. Borre eller borg betyder egentligt enlig høj, der egnede sig til forsvar. Senere udvidedes betegnelsen til at betyde befæstet plads, hvad Borre (Borø, Borgø) også var, nemlig beliggende på en holm i den fjord, som Sømosen dengang udgjorde. Byen havde yderligere lokaliserings i præfixet: Borre hed tidligere Østerborg, og her forstået øst i forhold til Stege, som købstaden i vest.

Selve Borre, lokaliteten omkring kirken, ejet af kongen, var mest anker- og anløbsplads med boder og skure. Bosætning var beliggende på begge sider af fjorden, i Nyborre og Nørre- og Søndervestud (lokalisering set fra Borre). Borre By havde af topografiske årsager ikke jordtilliggende.

1835. Borre med omgivende landsbyer. Landsbyerne Nørre og Sønder Vestud kan føres tilbage til henholdsvis 1370 henholdsvis 1479, mens Ålebæk kan føres tilbage til 1135.

Kirken blev bygget 1200-1250. Ifølge kilder fik byen udvidet sine privilegier 1460, men da indbyggerne benævnes borgere konkluderes, at byen for længst var købstad med handel baseret på det store sildefiskeri i Øresund.

Byen fik sit første knæk, da flåden fra Lübeck ankom nordfra ad indsejlingen og angreb og nedbrændte byen i 1510. Kirken blev genopbygget 1514-1517. Da købstadsprivilegier skulle fornys i 1648 var byen nærmest ophørt som købstad på grund af dårlige indsejlingsforhold nordfra til byen, hvor indløbet sandede til. Indsejling sydfra har af topografiske årsager aldrig været mulig.

Ved krongodsets salg efter 1769 kom det meste af sognet til at høre under Nordfeld gods.

Borre præstegård, bygget 1928, ligger i dag i Nørre Vestud, nu omdage benævnt Nørreby, på jord fra et såkaldt præstehus (enkehjem). De tidligere præstegårde lå bag kirken, men brændte flere gange, i 1588, 1698 og 1928 (1510, hvor lübeckerne angreb, nævnes ikke i kilden). Som nabo til kirken ligger til gengæld stadig Borre Rytterskole, oprettet 1721. Byen har desuden haft centralskole. Herudover rummer Borre by forsamlingshus (1894), brugsforening, el- og vandværk, en tidligere købmandshandel og posthus. Midt på pladsen foran kirken ligger stadig en gammel smedje, flyttet til denne

placering i 1828.

I Nørreby (Nørre Vestud) lå møllen (Vingårdsmølle), fattighus og forskole. I Sønderby (Sønder Vestud) er antikforretningen på hjørnet tidligere Sønder Vestud Kro (1919). I Sønderby ligger også den tidligere lægebolig i et smukt bygningsanlæg, købmandshandel, bryggeri og savværk. Et karetmagerværksted midt i byen er nu flyttet til Frilandsmuseet.

Udenfor Borre, på hjørnet af vejen op til Ålebæk ligger Holme Mejeri, et nedlagt andelsmejeri, og ikke mindst saftstationen for Stege Sukkerfabrik, der står markant i landskabet og var en af fire saftstationer på Møn, med tilknyttet roebane, først (1894) heste-, siden (1911-1935) lokomotivtrukket.

På kortet fra 1809 udgøres landsbystrukturen af sammenbyggede huse på smalle matrikler, der ligger som i en tragtform op mod kirken med kirkegården omkring sig. Bagved, sydøst for kirken, ligger den store præstegård og her antyder kortet et større areal med opdyrkede marker bag og omkring gården. På kortet fra 1809 er præstegården den eneste bygningsform, der signalerer gård, mens der på kortet fra 1835 optræder et firelænget bygningsanlæg længst mod vest i byen, hvor der synes at ligge et større indhegnet areal længst mod vest, men om disse to elementer har med hinanden at gøre, vides ikke. Kilder fortæller jo som nævnt, at kirkebyen intet jordtilliggende havde.

Nordøst for kirken trækker den nordlige sides huse/gårde sig tilbage og levner plads for et eller flere indeliggende huse (på den tidligere forte?) og danner en ringgade eller et bagstræde rundt om disse huse, der skaber kontakt til en sti gennem engdragene mellem Borre og nabolandsbyen Ålebæk.

I byens østende er der igen den nære kontakt til vejen ud til Klinten. Her optræder atter et tragtformet byrum, eftersom hovedvejen går syd ud ad byen. Kort efter, mellem Borre og Nyborre deles landevejen i to: i fortsættelse af retningen mod syd går vejen via Nyborre mod den store landsby Magleby og Klinten, og mod Ålebæk, nordøst for byen, videre til Liselund. Her har vejen gået i et højere og dermed tørrere leje, så stien nord udad byen mod Ålebæk har kun været brugt til lettere færdsel. En sekundær vej fortsætter videre i retningen mod syd.

I Nyborre lå kongsgårdens ladegård, som først blev nedlagt i 1685. Herefter blev den brugt af hestgarden og siden udstykket til 7 gårde. På kortet fra 1835, efter udskiftningen, optræder 2 gårde og omkring 5 huse, mens der i Nørre Vestud er 3 gårde og i Sønder Vestud 5 gårde, og i begge bebyggelser desuden et større antal huse.

Den nuværende bebyggelse mellem Borre og Nørre-/Sønderby er fra midten af det 20. århundrede - tidligere vovede man sig ikke ud på dybt vand, men byudviklingen var på dette tidspunkt så omfattende, at selv de bløde, mosedede grunde ud til Klintevejen blev attraktive. Med følger: flere af husene står endog meget skævt i terrænet, andre er revet ned igen.

1940'erne.

De oprindelige matrikler markerer sig matrikulært med en gennemgående linjeflugt i de nordlige skel, mens de yngre matrikelskel i syd markerer sig som et brud med de oprindelige skels retning, strålende ud fra pladsen foran kirken.

Udvidelsen i sydøst sker omkring postkontoret ved vejen mod Nyborre, mens en udvidelse af byen for enden af en stikvej, syd ud af kirkepladsen, inddrager måske tidligere præstegårdsjord.

I vest sker udvidelserne af Nørre- og Sønderby som en fortætning af byerne og en tilknytning til bebyggelsen over mod Borre samt tilføjelsen af et sekundært, bagvedliggende lag af bebyggelse i nord- og sydøst.

Registrering af reminiscenser af historisk strukturer i det nuværende landskab. Borre by ligger fortsat som en indadvendt, centreret by, mens Nørre-/Sønderby bevæger sig udad den nord-sydgående retning, ligesom Nyborre. Den sluttede, rødspætteformede matrikulering er næsten fuldstændigt bevaret i Borre, mens Nørre-/Sønderbys ydre afgrænsning er blevet tilføjet flere lag og nye matrikel-grænser. Nyborre har oplevet en fortætning, dels omkring mejeriet/vejen til Ålebæk, dels generelt samt et nyere gadebrud mod øst.

Arkitektonisk iagttagelse/skitsering, samt vurdering

Input: målforhold - rumlige relationer - åbninger - stigninger - grænser - retninger - bygningslementer - belægninger Samspil mellem topografi og byrum - fixpunkter - homogene forløb - rumligt artikulerede brud og forskelle - reminiscenser af historiske strukturer og bygninger - sammenstød mellem historiske lag - anbefalinger

Den altdominerende bygning i Borre er kirken. Også fra nabobyerne, Nørre-/Sønderby, er kirken et fixpunkt og forbindende led.

Borre Kirkes tårn rejser sig over bebyggelsen langs Klintevejen i Nørre-/Sønderby.

Når man nærmer sig byen er det først forsamlingshusets hvide gavl mod gaden, der danner fixpunkt for kigget opad gaden. Forsamlingshuset skyder sig let frem i husrækken og formidler det lette knæk, gaden slår, inden kirketorvet entreres. Denne optakt underbygges af terrænets lette stigning.

Den nordlige husrække (venstre side) fortsætter vejflugten, mens den sydlige husrække trækker sig tilbage, så en tragtformet pladsdannelse opstår. Herefter overskues hele kirkepladsen med den lille smedje midt på pladsen - nærmest som inventar - og den store tunge kirke bag, med kirkemur og portal. Farvemæssigt opstår en dialog mellem smedje, rytterskole og portal, ligesom en mættet, gul farve går igen på husene omkring pladsen.

Behandlingen af belægningen på pladsen er problematisk:

kørebanearealets grå cementfliser mødes meget skidt med de små havers stakitter og beplantning, ligesom farvespringet ikke virker så bevidst valgt. Fladen opbrydes i mange enkeltdele: asfalt, piksten rundt om smedjen, borner, rendesten, cementsten og haver, i stedet for at samle elementerne. Smedjen "sejler" nærmest på et hav af betonfliser uden helt at stå ned i fladen. En samlet belægning (f.eks. brosten, der giver et blidere møde med haver og huse) fra bageri til rytterskole ville have dannet en plads og sænket trafikken i et greb.

Efter den åbne kirkeplads skubber kirkemuren sig næsten helt ud i vejlinjen. Overfor er husfacaden rykket tilbage - husets trempellignende facade mod gaden vidner om det - for at få vejen gennem bymidten, og det tætte gaderum står i fin kontrast til det forudgående.

Bymidten, set fra øst, domineres af rødt blankt murværk, der samler gaderummet fint, trods de forskellige bygningsformer. Forsamlingshusets hvide gavl står i kontrast hertil og fanger lyset som fixpunkt for blikket op gennem bymidten. Forsamlingshuset er således en aktiv og god medspiller i oplevelsen af byen, både set fra øst og vest. Ved brugsen opstår et mindre pladسدannelse på tværs af Klintevej: brugsen er let tilbagetrukket ligesom antikbutikken overfor, hvor belægningen går med ind til huset, og der fint er plantet to træer. Efter selve brugsbygningen falder gadebilledet til gengæld sammen: Bygningens flade tag og udetaljerede facade mod gaden kombineret med en efterfølgende parkeringsplads og tank er et uartikuleret brud i gadebilledet, der her står alt for åbent. Og hvorfor de røde sten, som i øvrigt præger bybilledet, skal afløses af gule i brugsens murværk er også et spørgsmål.

Bag den sidstbeskrevne strækning går et bagstræde, Mosevinget, som en løkke bag brugsen og med udmundning ved kirken. Det snævre stræde udgør et fint rumforløb med den homogene husrække og fine, stemningsfulde kig mellem udhuse og småbygninger og kig ned til mosen. Igen er brugsen ikke sine naboer bekendt: ud til strædet ligger lager og depotbygninger med meget tilfældig karakter, som skæmmer det lille, velformede gaderum.

Mosevingets faste husrække.

Kig mellem husene på Mosevinget.

For enden af Mosevinget ligger den enorme kirke.

Silotårn og kirke spiller sammen og tegner sig mod himlen.

I øst ligger et hus med gavl til gaden og afslutter bebyggelsen. Husets retning antyder den tidligere sydgående vej ud af byen mod Nyborrevej, ligesom belægningen med beplantede udsparringer. Set fra denne del af byen danner et toetagers parti på et af nabohusene point de vue.

På Nyborrevej ligger det tidligere posthus (se ovenfor) - desværre på meget blød grund. Bygningen er meget poetisk og arkitektonisk velbevaret, og ligesom flere huse på vejen bygget i svejtserstil med nationalromantisk stilinspiration og fine snedkerdetaljer. Herfra er der også kig til den store saftstation. Åen krydses og byen afrundes.

*Huse på blød grund:
Posthuset på Nyborrevej*

- og to, her ældre, huse på Klintevejen.

Oplevelsen af Borre som en "ø" i det flade land er således stadig opfattet. Byens vestgrænse kunne dog accentueres af et større ophold i den forbindende, nyere bebyggelse langs Klintevej. På vejens tur over mosen, klamrer husene sig nærmest til vejen - og nogle er faldet af, så et ophold i bebyggelsen kommer måske af sig selv, eftersom undergrunden synligt er blød. Muligheden for at lade blikket fare udover lavlandet, før man entrerer byen, er et vigtigt landskabeligt element og en historisk fortælling i kortform.

[Til sidetop](#)

[Udskriv denne side](#)

[Til oversigt](#)